

ALISHER NAVOIYNING IJODINI O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI.

*Muhammadiyev Nodir Rustamzoda**Samarqand shahar O‘zbekiston-Finlandiya pedagogika institut xodimi*

Annotatsiya: Alisher Navoiy xalqimiz ma’naviy dunyosining shakllanishiga katta ta’sir ko‘rsatib kelgan buyuk siymolardan biridir. Bugungi kunda yoshlar qalbida milliyg’urur, o‘zlikni anglash, go’zallik va nafosatga shaydolik tuyg’ularini kamoltopirishda Navoiy asarlari muhim manba bo’la oladi. Zero, ulug’ san’atkor asarlarimohiyatiga singdirilgan insonparvarlik, xalqparvarlik, adolat, haqiqat, imon-e’tiqod yetukligi, shukronalik, sabr-qanoat, kelajakka umidvorlik singari g’oyalarbarcha davrlarda ham insoniyat ma’naviy kamoloti uchun muhimdir. Ushbu maqolada Alisher Navoiy ijodining o‘ziga xos xususiyatlari haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: Alisher Navoiy, Husayn Boyqaro, asar, she’riyat, taskira, shoir, g’azal, Sharafiddin Ali Yazdiy, nasriy asarlar.

Аннотация: Алишер Навои – одна из великих фигур, оказавших большое влияние на формирование духовного мира нашего народа. Сегодня произведения Навои могут стать важным источником повышения чувства национальной гордости, самосознания, красоты и утонченности в сердцах молодых людей. Ведь такие идеи, как человечность, патриотизм, справедливость, правда, зрелость веры, благодарность, терпение, надежда на будущее, заложенные в суть произведений великого художника, важны для духовного совершенствования человечества во все эпохи. В данной статье Алишера Навои дана информация об особенностях его деятельности.

Ключевые слова: Алишер Навои, Хусейн Бойкара, произведение, поэзия, интерпретация, поэт, газель, Шарафуддин Али Язди, прозаические произведения.

Annotation: Alisher Navoi is one of the great figures who greatly influenced the formation of the spiritual world of our people. Today, Navoi's works can be an important source for improving the feelings of national pride, self-awareness, beauty and sophistication in the hearts of young people. After all, ideas such as humanity, patriotism, justice, truth, maturity of faith, gratitude, patience, and hope for the future, embedded in the essence of the great artist's works, are important for the spiritual perfection of humanity in all eras. In this article, Alisher Navoi information about the specific features of his work is given.

Key words: Alisher Navoi, Husayn Boykara, work, poetry, interpretation, poet, ghazal, Sharafuddin Ali Yazdi, prose works.

Ulug' o'zbek shoiri, mutafakkiri va davlat arbobi Nizomiddin Mir Alisher Navoiy temuriylar saltanatiga tegishli Xuroson mulkining markazi — Hirotida tug'ilib, shu yerda umrining asosiy qismini o'tkazgan. Navoiyning otasi G'iyosiddin Bahodir temuriylar xonadoniga yaqin bo'lgan. She'r zavqi va iste'dodi erta uyg'ongan Alisher yetti yoshidayoq Farididdin Attorning 'Mantiqut-tayr' asarini yod olgan, Sharafiddin Ali Yazdiy nazariga tushgan. Mavlono Lutfiy yosh shoir iste'dodiga yuqori baho bergan, Kamol Turbatiy e'tirofini qozongan. Sayyid Hasan Ardasher, Pahlavon Muhammad kabi ustozlardan ta'lim olgan, Abdurahmon Jomiy bilan ijodiy hamkorlikda bo'lgan. Navoiy 1469 yilgacha temuriylar orasidagi ichki nizolar sababli Hirotidan chiqib ketishga majbur bo'lgan. Husayn Boyqaro Xuroson taxtiga o'tirgach (1469), Navoiy hayoti va ijodida yangi bosqich boshlanadi. Husayn Boyqaro Alisher Navoiyga 'muqarrabi hazrati sultoni' ('sulton hazratlarining eng yaqin kishisi') degan unvonni beradi. Unga ko'ra Navoiy davlatning barcha ishlariga aralasha olardi. Navoiy ijodi ixlosmandlari uning she'rlarini yig'ib, 'Ilk devon' (1464-65) tuzgan edilar, so'ngra 'Badoyiul-bidoya' ('Go'zallikning boshlanishi'), 'Navodirun-nihoya' ('Nodirliklar nihoyasi') nomli devonlar (1470-yillar) tartib berilgan. Lirik merosi umumiy hajmi 50000 misradan ortiq 'Xazoyinul-maoni' nomli to'rt devon (1491—1498)ga jamlangan. Alisher Navoiy ijodining yuksak cho'qqisi 'Xamsa' asari (1483-85)dir, shoir birinchilardan bo'lib, turkiy tilda to'liq 'Xamsa' yaratdi va turkiy tilda shunday ko'lamdor asar yozish mumkinligini isbotlab berdi. 'Xamsa' tarkibiga 'Hayrat ul-Abror', 'Farhod va Shirin', 'Layli va Majnun', 'Sab' ai sayyor', 'Saddi Iskandariy' kabi dostonlar kiradi. Navoiyning tasavvufiy qarashlari deyarli barcha asarlarining ruhiga singgan bo'lsa-da, maxsus 'Lisonut-tayr' dostoni(1499)da, 'Nasoyimul-muhabbat' manqabasi(1495-96)da, 'Tarixi anbiyo va hukamo'(1485-8), 'Arbain', 'Munojot' singari asarlarida aks etgan. O'zbekiston mustaqillikka erishganidan so'ng Navoiy asarlarini diniy va so'fiylik jihatidan o'rganish kengaydi, ular ob'ektiv va ilmiy bahosini olmoqda. 'Arbain', 'Munojot' kabi asarlari chop etildi. Navoiy merosining salmoqli qismi nasriy asarlardan iborat. Ular ijtimoiy-siyosiy, axloqiy-ta'limiy va ilmiy-falsafiy yo'nalishdadir. 'Mahbubul-qulub'(1500-01) Navoiyning so'nggi yirik asari bo'lib, unda ulug' mutafakkir adibning hayoti davomidagi kuzatishlari, to'plagan boy tajribasi o'z yuqori darajasida aksini topgan. Uch qismdan iborat bu asarda 'Soriunosning af'ol va ahvolining kayfiyati' (1), axloqiy muammolar (2), 'mutafarriqa favoyid va amsol surati' (3) masalalari ifodalangan. 'Xamsatul-mutahayyirin'('Besh hayrat',1494) asarida ustoz va do'sti Abdurahmon Jomiy, uning hayoti lavhalari, tariqati, yozishmalari, asarlari haqida hayratomuz hikoyalar keltiriladi. 'Holoti Sayyid Hasan Ardasher' (1488-89), 'Holoti Rahlavon Muhammad' (1493) asarlari manolib-holot yo'nalishida bo'lib, ularda shoirga ustozlik qilgan buyuk shaxslar hayoti, faoliyati yoritilgan. 'Munshaot' (1498-99) Navoiyning maktublari to'plami (jami 88 ta xat) bo'lib, ular sog'inchlik xatlari, navro'z tabriklari, ta'zianomalar, siyosiy o'gitlar,

sulhnomalar va boshqa yo'nalishlardadir. Ular Husayn Boyqaro, Badiuzzamon va boshqa tarixiy shaxslarga bitilgan. 'Majolisun-nafois' (1490-91; 1497-98) tazkirasida turk tilidagi yozilgan dastlabki tazkira bo'lib, unda shoir sakkiz majlis doirasida 459 shoir va adib haqida ma'lumot bergan. Birinchi va ikkinchi majlisda tazkira tartib berilganda hayot bo'lmagan shoirlar, uchinchi majlisda shoirning zamondoshlari, to'rtinchi majlisda beshinchi majlisda Xuroson, oltinchisida Movaraunnahr, Kichik Osiyo va Eron, yettinchi va tiliga tarjima qilingan.

Navoiy 'Muhokamatul-lug'atayn' asarini o'z zamonidagi turkiy lahjalar, ziyolilar nutqi, badiiy va ilmiy asarlarning leksik-grammatik xususiyatlarini forsiy til xususitlari bilan qiyoslashga bag'ishladi. Jonli xalq tilida qo'llanilgan ko'plab so'zlarni asarga kiritib, adabiy tilda qo'llanilishiga sababchi bo'ldi. O'zigacha ishlatilgan so'zlarni yangi ma'no qatlamlarini ochdi. O'zbek tili grammatikasini Mahmud Koshg'ariydan so'ng ilmiy asosga soldi. O'zbek tilining badiiy va estetik imkoniyatlari kengayishiga sababchi bo'ldi. Fors va turk tillarida yaratilgan eng yirik va e'tiborli asarlarga murojaat qildi, shoir va olimlarni til istiqloli uchun kurashga chorladi. Aruz nazariyasiga bag'ishlangan 'Mezonul-avzon'(1492) asarida arab va fors aruzi qoidalarini turkiy tilda aniq va ravon tushuntirdi. Turk yozma va og'zaki she'riyati namunalarining vazn xususiyatlarini o'rgandi. Turkiy aruz tabiatini yoritish bilan birga turk she'riyati murakkab aruz tizimini boyitganini anglatdi.

'Tarixi muluki Ajam' ('Ajam shohlari tarixi',1488) qisqa tarix bo'lib, Eron shohlari xronikasi bayon qilingan 'Tarixi Tabariy', 'Shohnoma' asarlarini mantiqan to'ldiradi, ulardagi faktlarni izchil ilmiy tizimga soladi. Afsonaviy shoh Kayumarsdan sosoniylarning so'nggi vakili Yazdi Shahriyorgacha bo'lgan shohlar tarixini, mifologik talqinini beradi. 'Tarixi anbiyo va hukamo' ('Payg'ambarlar va hakimlar tarixi', 1485—1498) asarining birinchi bo'limida 'Qissasul-anbiyo'lar an'alarini davom ettirib, Odam alayhis-salomdan Nuh, Iso, Muso, Ya'qub, Sulaymon, Yusuf, Dovud kabi payg'ambarlar tarixiga oid qissalar keltiradi. Navoiy Luqmoni hakimga ham anbiyolar qatoridan joy beradi. Asarning 'Hukamo zikrida' deb nomlangan ikkinchi bo'limida insoniyat tarixida chuqur iz qoldirgan donishmand hakimlar Fishog'urs, Jomosp, Buqrot, Suqrot, Aflotun, Arastu, Bolinos, Jolinus, Batlimus, Buzurgmehr haqida ibratli hikoyalar keltiradi, ularning donishmandligi, ilmiy kashfiyotlari siri qisqa satrlarda talqin qilinadi.

'Vaqfiya' (1481) asarida vaqf yerlari, mulklari, ularning miqdori, ulardan foydalanish, vaqf mulki va mablag'i evaziga quriladigan bino va inshootlar, bu yo'nalishda madrasa va xonaqohlarda o'rnatilgan tartiblar haqida fikr yuritdi. Navoiy o'z ixtiyoridagi mablag'lar hisobiga qurilgan xayriya muassasalari, ilmiy-madaniy binolar va bog'larni sanab o'tdi. Asar Navoiy va Husayn Boyqaro munosabatlarini o'rganish uchun ham muhim hujjatli manbadir.

Xulosa:

Navoiy dahosi tufayli insoniyat tarixida dunyoning turli joylarida yashayotgan turkiy xalqlar yakqalam qilindi, millat ma'naviy merosi umumjahon xazinasidan mustahkam o'rin oldi. Mustaqil O'zbekistonda Navoiyni anglash davlat siyosati darajasiga ko'tarildi. Respublikadagi eng yirik viloyatlardan biri va uning markazi, O'zbekiston Davlat mukofoti, O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi Til va adabiyot instituti, opera va balet akademik teatri, O'zbekiston Davlat kutubxonasi, Samarqand Davlat universiteti va boshqa yuzlab madaniy-ma'rifiy muassasalar, jamoa xo'jaliklari ulug' shoir nomi bilan ataladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Alisher Navoiy. Muhokamat ul-lug'atayn. MAT. 20jildlik.— Toshkent:Fan, 2000.[1]
2. Alisher Navoiy. Mukammal asarlar to'plami. [2]
3. Alisher Navoiy. Nasoyim ul-muhabbat. MAT. 20 jildlik. — Toshkent: Fan, 2001.[3]
4. Alisher Navoiy. Xamsat ul- mutahayyirin. Holoti Sayyid Hasan ArdasherHoloti Pahlavon Muhammad. Nazm ul-tavoxir. MAT. 10 jildlik. – Toshkent: Fan, 1999.[4]
5. Навоий замондошлари хотирасида. Тузувчи: Б.Ахмедов. -Тошкент: Адабиёт ва санъат, 1985.[5]